

НОВІ ВИДАННЯ

«АНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУМКИ»

2007 року ентузіасти своєї справи – кілька докторів і кандидатів наук з Києва, Харкова, Мелітополя та інших міст України – започаткували книжкову серію «Антологія української думки». Вона являє собою перевидання творів тих українських мислителів минулих століть, спадщину яких стало можливим повноцінно вивчати в незалежній Україні. Як зазначено в анотації до кожного окремого випуску серії, «за весь час існування самостійної української держави в суспільстві лише пробуджується інтерес до вітчизняної філософії», тому «планується видати найбільш цікаві й оригінальні твори видатних представників української філософської думки, починаючи від часу її становлення й завершуючи сучасністю. Особлива увага, безперечно, буде приділена трьом останнім століттям».

Тексти, що увійшли до «Антології», свого часу, зважаючи на відповідні історичні обставини, були написані російською мовою та надруковані у вигляді окремих книг, журнальних статей і газетних заміток, а в 1917–1991 роках були доступні хіба що у відділах рідкісної книги та стародруків провідних наукових бібліотек України та інших країн світу. Тому, щоб повторно ввести їх до наукового обігу, редакційна колегія серії ухвалила рішення про видання цих праць мовою оригіналу. Кожен окремий том містить не лише самі твори, орфографія яких узгоджена з чинними правилами, а й ґрунтовну вступну статтю, а від осені 2012 року – ще й іменний і предметний покажчики.

У перші роки заснування серії вийшла друком збірка, що містила всі п'ять випусків журналу «Своє слово», який видавав один з представників української філософської думки XIX століття, професор Київського університету Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) Олексій Олексійович Козлов. Перевидана була також і книга «Філософія в її сутності, значенні й історії» видатного вченого Олексія Микитовича Гілярова Сучасний український філософ, який є співзасновником серії, видав у її рамках свою працю «Діалог крізь віки».

Окремі випуски «Антології української думки» побачили світ у місті Мелітополь Запорізької області, де головним осередком гуманітарних наук справедливо можна вважати

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького. Доктор філософських наук, професор кафедри філософії цього вишу О. Г. Волков узяв на себе основну частину відповідної організаційної роботи.

2012 рік став для всієї серії знаковим. Крім удосконалення оформлення окремих випусків «Антології», з нагоди першої, як прийнято казати, круглої дати, до цього видавничого проекту прилучилися викладачі кафедри філософії провідного педагогічного вишу України – Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Згодом географія міст, де працюють науковці-освітяни, які стали авторами вступних статей і, по суті, упорядниками нових випусків «Антології української думки», розширилася: Тернопіль, Запоріжжя, Івано-Франківськ та ін. При цьому кожен з нових учасників серії, що добирає тексти, пише вступну статтю та готує два покажчики, має науковий ступінь і є дослідником, чия діяльність має безпосередній стосунок до мислителя, твори якого виходять друком після перерви в сто та більше років. Як правило, це доктори й кандидати наук, у доробку яких не лише дисертації, а й статті, опубліковані в Україні та за її межами, які присвячені творчості того чи іншого українського філософа минулих часів.

За останні три роки в рамках серії видано праці десяти мислителів, що репрезентують увесь спектр філософської думки нашої країни в XIX – на початку XX ст. – від православної, насамперед професорів Київської духовної академії, а також учнів творців німецької класичної філософії та інших розробників традиційної метафізики, до перших позитивістів і співзасновників емпіричної психології сучасного зразка. Як бачимо, ювілей щонайменше подвійний: після перших п'яти років заснування «Антології української думки» маємо десять готових випусків, значна частина невеликого накладу яких уже поширилася в головних осередках української науки.

Отже, ознайомимося детальніше з книгами, що одержали, без перебільшення, своє нове народження. Зауважимо лише, що порядок їх останнього виходу відрізняється від того, за яким вони були надруковані вперше. У своєму огляді ми будемо дотримуватися хронології історії самої української думки.

Лодий П. Д. Сочинения в 2 т. Т. 1. / Петр Дмитриевич Лодий / ред. Мозговая Н. Г., Волков А. Г., авт. вступ. ст. Синицына А. В. — К.: НПУ им. М. П. Драгоманова; Мелитополь: МГПУ им. Б. Хмельницького, 2015. — 304 с. — (Серия «Антология украинской мысли»).

Українця з Закарпаття, а точніше, з Пряшівщини, що в той час входила до складу Словаччини, Петра Дмитровича Лодія (1764–1829) можна вважати учнем німецьких просвітників, насамперед Христіана Вольфа й Христіана Баумайстера. Після 15-річної роботи на посаді професора «руського» (тобто українського) відділення Львівського університету, мислитель від 1803 року й до кінця свого життя працював у Санкт-Петербурзькому педагогічному інституті, який згодом був реорганізований в університет. У цьому навчальному закладі П. Лодій викладав логіку, метафізику, моральну філософію, а згодом став деканом філософсько-юридичного факультету, завідував кафедрами теоретичної і практичної філософії, а також природного права. У підручнику П. Лодія «Логічні настанови», опублікованому в першому томі сучасного двотомного зібрання творів науковця, серед інших згадуються перші три представники німецької класичної філософії – І. Кант, Й.-Г. Фіхте, Ф. Шеллінг і не лише вони. Як зазначає у вступній статті «Життя, діяльність і вчення П. Д. Лодія» Алла Сініцина, філософ «наводить у своєму підручнику понад 200 імен західноєвропейських мислителів і робить на них 38 покликань» (с. 39). Зауважимо, що ця вступна стаття за своєю цінністю може позмагатися з самим першоджерелом, адже в ній наведено значну кількість маловідомих широкому загалові архівних документів, спогадів відомих людей того часу, подано докладний опис контексту життя і творчості українського мислителя.

«Логічні настанови» являють собою якнай докладніше структурований текст, створений на основі лекцій Лодія для студентів провідного вищого навчального закладу тодішньої столиці Російської імперії. У підручнику є пропедевтична частина («Вступ до філософії взагалі»), основний зміст книги – «Логіка, або умослів'я» – доповнюється «Методологією всезагальною», яка містить опис не лише логічних операцій над поняттями, а й найважливіші елементи герменевтики, педагогіки, риторики та еристики. Може здатися, що Петро Лодій навряд чи

заслуговує на звання оригінального мислителя, оскільки форма та зміст його книги відтворюють зразки, вироблені ще середньовічними, схоластичними канонами науковості, у кращому разі – творами німецьких просвітників і класиків, що їх ґрунтовно проаналізував учений. Але це, звісно, типова омана: «Логічні настанови» є прикладом типової філософської системи, утворюючи замкнене коло: «...теоретична і практична філософія складають одне тіло, найтіснішим зв'язком між собою з'єднане, яке з відокремленням якої-небудь частини буває недостатнім та некорисним, оскільки вправлятися в одній теорії, без її вживання й застосування, означало б займатися порожніми умовиводами. Застосовувати ж до випадків, що трапляються, всезагальні істини й пізнання без теорії, означало б вживати те, чого ми не знаємо» (с. 45). Звернімося й до думки, висловленої мислителем з приводу завдання історії філософії: «У цій історії запозичувати з історії держав і просвіти, з біографії та бібліографії філософів можна лише те, що слугує для тлумачення й пояснення різноманітних філософських систем. Тому в такій історії можуть бути вміщені тільки ті філософи, які були творцями нових систем або обновниками стародавніх...» (с. 53). Цими словами цілком можна схарактеризувати й діяльність самого Петра Лодія. Не можна не звернути увагу й на міркування українського філософа про значення логіки, у якому він, власне, узагальнює здобутки в цій науці німецької класики, особливо Гегеля: «Вся природа взагалі є ніщо інше, як сукупність правил, за якими відбуваються її явища... Тому і душевні сили використовуються за правилами, хоча на початку ми й не маємо про них відомостей. Ми доходимо до їх пізнання поволі, довготривалим застосуванням наших сил, рівно ж як і говоримо за граматичними правилами, хоча й не знаємо граматики» (с. 76). Можна сказати, що головним здобутком мислителя є те, що переважна більшість положень його праці для будь-кого, хто вивчав філософію, навіть для нефахівців у ній, нині є загальновідомою.

Карпов В. Н. Сочинения: в 3 т. Т. 1. / Василий Николаевич Карпов / ред. Мозговая Н. Г., Волков А. Г., авт. вступ. ст. Поперечная Г. А. — Мелитополь: Издательский дом Мелитопольской городской типографии, 2013. — 355 с. — (Серия «Антология украинской мысли»).

Синові сільського священика Василю Миколайовичу Карпову, що народився в заселеній росіянами частині Воронежської губернії, судилося стати не лише найкращим перекладачем усіх діалогів Платона російською мовою. Близкуче закінчивши Київську духовну академію, він став професором і Alma Mater, і столичної на той час Санкт-Петербурзької духовної академії. Галина

Поперечна – тернопільська дослідниця історії філософії, авторка вступної статті до першого з чотирьох томів творів мислителя, яка й збрала його наново видані тексти, наводить серед іншого і такий факт, що «за деякими підрахунками, творча спадщина Карпова становить приблизно 600 друкованих аркушів... Щодня Василь Миколайович просиджував за роботою від 14

до 17 годин. Енергія і любов до праці не слабшали в нього практично до останніх днів» (с. 8).

До першого тому ввійшли такі праці Київського академіста, як: «Вступ до філософії», «Філософський раціоналізм новітнього часу», «Про самопізнання», «Життя Платона», «Про твори Платона» і «Вступна лекція до психології». Вони дають підстави твердити, що В. Карпов є справжнім хранителем філософської традиції від античних часів і до середини XIX століття. Саме в названих вище творах можна натрапити й на аргументи на користь збереження філософії серед навчальних предметів, про що так жваво дискутували сучасні посадовці, науковці й освітяни України на початку цього року, і застороги від крайнощів провідного на той час напрямку західноєвропейської філософії, і справжні рефлексії над ідейною спадщиною Платона, що залишаються актуальними й дотепер, і на особливо важливий факт в історії української (і не лише української) науки – зародження і становлення емпіричної психології.

Перший серед наново виданих текстів, який містить роздуми про початок філософії, свідчить, що мислитель йде шляхом Декарта: суб'єктивним початком філософії є «свідомість або совість у значенні сили психічної, тобто положення: *я усвідомлюю, як істина перша, безпосередньо відома, як така зрозуміла й усезагальна*» (с. 77). Розвиток цієї думки, а саме – визнання об'єктивного початку філософії, зближує В. Карпова з Е. Гуссерлем і всією феноменологічною філософією XX століття: «Свідомість, коли вона береться як початок нашої науки, слід розуміти *конкретно*, тобто не відокремлювати в ній психічної сили від змісту: ця вимога тим більш законна, що вони насправді ніколи не відокремлюються. Бо що це таке – свідомість, яка розглядається як така, психологічно? – сила без дії, буття без життя, чиста потенція суб'єкта. В людині вона такою не буває: у ній неможлива ані свідомість без усвідомлюваного, ані усвідомлюване без свідомості; ці елементи, не поєднуючись взаємно, не існують для людини» (с. 80).

У творі «Про раціоналізм новітнього часу» В. Карпов серед іншого продовжує розпочату І. Скворцовим критику підміни релігії етичним вченням засновника німецької класичної філософії. «Що таке людина з погляду Кантової критики чистого розуму?» – запитує Київський академіст. – «Це є істота (якщо тільки істота), зіткана з понять, яка піднімається вгору

й спускається донизу сходами його категоричного павутиння, занурена в чисті форми простору та часу, за які не лише вийти, а й визирнути не може, а між тим усвідомлює, що їй, незважаючи на нескінченну розширюваність цих форм, у них до краю тісно, незручно, як птахові в клітці» (с. 173).

Самопізнанню, як про нього йдеться в однойменній розвідці В. Карпова, властивий яскраво виражений обов'язковий, навіть аскетичний характер, що можна побачити й у наступному творі – «Життя Платона». Філософ пише: «Самопізнання вимагає, щоб людина, відволікаючи свій погляд від предметів зовнішніх, які відомим чином обмежують її, зверталася до себе, входила в себе й помічала у своїй природі всі, що постають перед нею, загальні або часткові, суттєві або випадкові, добрі або лихі властивості... Тут ми повинні забути не лише все, що належить нам поза нами, а й власну свою особистість як нашу» (с. 259).

Так само й у спробі реконструкції життєпису Платона український мислитель звертає увагу на те, що видатний давньогрецький філософ «здавався замкнутим і сумним і, за тодішньою приказкою, цілковито вигнав з академії бога веселості й сміху. Але вигнання сміху та веселості могло здаватися недоліком лише для людей легковажних і в такий час, коли навчав Платон, тобто коли греки шукали в усьому більше розваги та блиску, ніж настанов і користі» (с. 282).

Пишучи «Про твори Платона», В. Карпов, власне, подає чи не найпершу на теренах Російської імперії їх класифікацію: для впорядкування Платонових діалогів, яке допоможе найкраще зрозуміти його філософію загалом і час написання кожного окремого твору, зокрема «слід звернути особливу увагу, по-перше, на зближення однозначних і подібних вчень, по-друге, на їх залежність одне від одного. Перший засіб має сприяти взаємному поясненню окремих істин; другий – утвердженню їх усіх на основних ідеях Платонової філософії» (с. 305).

«Вступна лекція до психології» містить міркування, які дають усі підстави, щоб зарахувати Василя Карпова до когорти якщо не співзасновників, як Грота й Челпанова, то до їх найближчих попередників у справі набуття цією наукою сучасного, емпіричного або експериментального вигляду: «Психологія належить до наук *реальних*, тому що займається виключно дослідженням самого буття, або того, *що дійсно є в душі*» (с. 323).

*Н. Г. Мозгова,
доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії НПУ імені М. П. Драгоманова;*

*Б. К. Матюшко,
кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії НПУ імені М. П. Драгоманова
doi:10.7905/vers.v1i5.1128*